

ג'ומאנה אמיל עבוד, ריפונזלינה, 11.6.98 - 23.7.98
אתר התערוכה: <http://www.hagar-gallery.com/jumana0.html>
<http://www.hagar-gallery.com/palestin/ex06.htm#rapunzelina>

ג'ומאנה אמיל עבוד - ריפונזלינה זכות השיבה

טקסט: טל בן צבי

"ריפונזלינה", מיצב של ג'ומאנה אמיל עבוד, הוא חדר מעוטר בוורוד, קירות הסוגרים מרחב סימבולי שהוא פנטזיה, שברי זיכרונות, מולדת אבודה, נוף ילדות. במרחב הזה מתארת ג'ומאנה אמיל עבוד תהליך חונכות, הכרה והתודעות לתרבות פלסטינית נושנה-חדשה. ממרחק של שנים בארץ זרה היא מנסה לגשר בין זיכרונות הילדות לבין הקיים על פני השטח. מעין ניסיון היטמעות-השתרשות-מחדש במרחב גיאוגרפי-תרבותי זר. היא עושה מהלך הפוך למהלך הפלסטיני השכיח והמוכר, זה שעושה האדרה למולדת שנשארה מרחוק. היא חוזרת לשטח וממפה כל פרט ופרט באותם מקומות שמהם נעקרה.

פני השטח יפים, זוהרים, רומנטיים. שפרעם, עיר הולדתה, יפה. פני השטח מזמינים להיכנס: צבעוניות, ערבסקות, בגדים עטורי רקמה, מאכלים מזרחיים, קליגרפיה ערבית, אגדות עם, אורנומנטיקה, פשטות, נאיביות. היא הולכת בעקבות אשה המתנהלת בשטח ולומדת אותה: מה היא אוכלת? מה היא לובשת? מה היא רואה? מה היא מדברת? מה השפה שלה? איך נראה הבית, המרחב האינטימי שלה. היא מנסה להתקרב למצוא את עקבות הנשימה שלה על פני השטח.

ג'ומאנה אמיל עבוד: "אין כל קושי להתאהב בלהיות ערביה, להיקשר לאלמנטים של להיות ערבייה. הכל היה כל כך יפה בעיני, עדין, רומנטי, מי יחשוב שדבר כל כך עדין, כל כך רומנטי יכול לפגוע בך?"

היא עוסקת בעבודת מחקר: כמו בחפירת הצלה ארכיאולוגית היא ממפה קודם את פני השטח, את מה שניתן למבט, את מה שניתן להציל. את ממצאיה היא ממיינת, פורשת על דפי נייר ורודים, כמו על מדפים בארכיון. הדפים הופכים אינדקס של ערכים ויזואליים: עצי זית עתיקים, דובדבנים בשלים, תמונות ממחנה פליטים ביריחו, בית ברמאללה, קטיף זיתים בשפרעם, נוף מולדת, חתונה רומנטית, מריה הקדושה, אורנומנטיקה, תחרה, ערבסקות, בגדים, רקמה מסורתית, בית, אגדות עם, תמונות אלבום וטקסטים בערבית.

המרחב המתואר נראה במבט ראשון טבעי ויפה. כזה שלא נשאלות עליו שאלות, שניתן לקבל אותו בפשטות, בנאיביות. הוא יכול לשמש כדי לחברת, כדי להפנים אותך לתוכו ולהיות מופנם בתוכך. אין לו ניראות. הוא חסר התחלה אמצע וסוף. הוא לא מתווך. כמו סידור של דברים פשוטים, כמו הילדות. היא נהנית מהיכולת להיות אשה קטנה, ילדה, לא מודעת.

במרכז העבודות עומדת דמותה של ריפונזלינה, מחווה לריפונזל¹ גיבורת אגדת פיות מערבית. דרך הפרשנות הפסיכולוגית שלה את האגדה מנסה ג'ומאנה אמיל עבוד לתת למגוון אפשרויות של זהות נשית-פלסטינית להתקיים. הזיהוי שלה את עצמה עם דמות מערבית מאפשר לה להצביע על המורכבות הבונה את זהותה ולמקם את נקודת מבטה.

במרחב שהיא מתארת, ריפונזלינה היא לא דמות אחת. היא חוזרת שוב ושוב בעבודות, ממוקמת במצבים, נופים ומקומות שונים. לפעמים דמותה של ריפונזלינה משולבת בדמותה של ילדה מספר הדרכה פלשתיני לבנות: "מדוע חשוב לגדל צמה ארוכה". בספר הזה, בעזרת דמיון מודרך, מוסבר לבנות שצמה ארוכה היא פונקציונלית ביותר: אפשר לקפוץ איתה, לרקוד איתה ואפילו לדוג איתה. מודל היופי הפלסטיני ומודל היופי המערבי כאחד מבוטאים בצמה ארוכה של אישה המגדלת את צמתה מילדות.

תחנות הביניים של ריפונזלינה בדרכה לחופש הן התחנות בהן ממוקמות הנשים של אמיל-עבוד. החופש הוא הפרמטר המרכזי בשיח שלה על זהות נשית. ריפונזלינה היא נייר הלקמוס שלה. דרכה היא בודקת את קירבת הדמות המתוארת לחופש, או לתחנת הביניים בדרך אליו.

ג'ומאנה אמיל עבוד מייצרת תהליך חיברות רטוראקטיבי, פיקטיבי, המכיל בתוכו מספר נקודות מבט לתרבותה שלה, ה"אחרת". היא מביימת תהליך בו נדמה לרגע לגיבורה שהיא חווה את

באמצעות פרשנות גרפית היא מתארת נוף בדיוני, מרחב סימבולי, ומשיבה לו את המיידיות שבהתנסות יומיומית של המציאות. במספר עבודות מופיעים דפים תלושים מספרים בערבית. הטקסט הכתוב הוא רק אובייקט, הוא השטח, הדבר הנתון שהוא רק מילה. לטקסט אין משמעות, דף מיקרי שהוא רק חלק מהסיפור, עיבוד פני השטח זו השפה האינטימית, הקול הנשי, המכיל את הטקסט אך לא יכול לו.

ג'ומאנה אמיל עבוד מסרבת לתרגם את הטקסטים! היא עובדת עליהם: פורשת עליהם גרעיני אבטיח, מקפלת אותם, מסמנת בהם חלקים. מנסה ליצור מערכת סימנים בה העבודה הגרפית מרוקנת את המשמעות הלשונית מחשיבותה. מערכת הסימנים עובדת כצופן שמקנה מעמד שווה לטקסט, לגרעיני האבטיח, לרישום ולנייר הוורוד. עבור הצופה הערבי פרגמנטים של הטקסט ניתנים לקריאה. אבל, כתוצאה מפעולות קיפול או הסתרה, הם מוסתים מן המשמעות הלשונית שלהם.

ג'ומאנה אמיל עבוד: "לטקסט אין משמעות, גם עבור הצופה הערבי שיועד לקרוא ערבית זהו דף מיקרי שהוא רק חלק מהסיפור. דף תלוש מספר לא מוכר, שלא כל אחד יכול לזהות אותו, הספרים לא מוכרים במרכז התרבות הערבית."

הבנת הנקרא אם כן לא בהכרח מאפשרת נגישות לעבודה. הטקסט מתפקד כצופן, כדבר אישי. הפער המתקיים בין להיות "דוברת" שפה לבין האפשרות "לדבר" את השפה הוא הפער המתקיים בין המיומנות לקרוא את הטקסט לבין הבנת הנקרא.

"שפת האם שלי היא ערבית, אך את השירה שלי אני כותבת באנגלית. במשך זמן רב הלכתי בביתי, בשפרעם, כשאני לא מדברת, אילמת. הבית היה תמיד מלא אנשים, אני יכולה לדבר ערבית, אני סוף סוף מבינה ערבית, אבל בשביל מה? אני עדיין לא מוצאת את השפה שלי, אני מדברת אנגלית וערבית ועכשיו גם עברית. באיזו שפה אני יכולה לדבר את הדברים שאני מאמינה בהם? את האמת האינטימית שלי, בלי לחשוש שאני לא מובנת, בלי לחשוב כל הזמן האם האדם האחר מבין אותי?"

בעבודות פרגמנטים של זהות פלסטינית, אסוציאציות של זהות לאומית, מילות קוד שמקדדות מרחב תרבותי שלם: עצי זית, גרעיני אבטיח, דובדבנים.

תמונה שצולמה בשפרעם: בשיא עונת מסיק הזיתים, הדודה יושבת על הרצפה, על ברזנט שחור שעליו מפוזרים זיתים. היא בוררת אותם בקפידה, עבודה קשה אך משחררת. נראה שהיא יושבת בתוך ים כחול-ירוק, ריחני ונפלא. טבע. היא מסמלת את החופש של האשה האחרת, האשה המסורתית, הכפרית, שמוצאת ולוקחת את החופש שלה בתוך המשפחה והמסורת. בתוך הקושי הקיים, העבודה הקשה, המסגרת.

דף 4A ורוד: בצד אחד דף מספר בערבית. לטקסט שוב אין תרגום, אין משמעות. על הטקסט מסודרים גרעיני אבטיח בצורת ערבסקה, דוגמה שמעטרת שמלות פלסטיניות. הגרעינים הם סימן להתחדשות, להתחלת החיים מחדש. ממול, תמונת חתונה של ההורים בשפרעם. תמונה מטושטשת, לא בפוקוס, מאלבום משפחתי: חתונה, כיוון חדש בחיים, רומנטיקה, אהבה, מציאות הזויה מטושטשת. מעל התמונה מספר ידיים יוצרות צל על הקיר. משחק ילדים. צל בצורת כלבים. כלבי שמירה. הם מפקחים על המבנה החברתי הכולל את המשפחה המסורתית.

דף 4A חציו לבן חציו ורוד: בצד אחד תלויה ריפונזלינה על שיערה, צמה ארוכה המסתיימת בלולאה בצורת לב. הלב נראה כמו בלון המתנופף ברוח. גופה של ריפונזלינה שמוט, תלוי, כמעט חסר חיים. בצד השני על הנייר ארבע טביעות דם אדום בצורת פרח. יש מחיר לחופש, לאהבה, למיניות. הצדק החברתי המסורתי אומר שעל מה שנילקח יש לשלם מחיר.

קבוצת קנבסיים נוספת: בכל אחד מהם מצויירת אשה לבושה לבוש מסורתי. הן מרגישות סיפוק עם הבדידות שלהן. בחלל הקטן שלהן יש חופש מסוים. חופש במסגרת החוקיות של המסורת. דמות אחת מצויירת במטושטש, היא מרכינה ראש ורק כף היד שלה מופיע בברור.

"יכולתי להתנתק מעולם המציאות לא הייתה דבר חדש. בילדותי הייתי נוהגת לשבת מתחת לעץ שבחצר הבית ולרכז את מבטי באגודל ידי השמאלית מבלי להניף עפעף. הייתי ממקדת את מבטי בהעמקה יתרה עד שהייתי מגיעה לכך שאגודל ידי, ואחריו היד עצמה, היו נעשים זרים לי. נטולי כל פשר ומשמעות, חפץ נטול כל קשר אליי. אחר כך הייתי נעשית זרה לעצמי, והייתי חוזרת והופכת בשתיקה בשאלה מי אני, מי אני? משננת את שמי במחשבתי פעמים אחדות, אך שמי נשמע לי זר וחסר פשר.

כאן הייתה נקטעת זיקתי לשמי, לעצמי, ולכל אשר סביבי. הייתי שוקעת במצב מוזר מאוד של חוסר ממשות וחוסר מוחשיות. כאשר הייתי נושאת את עיני מעל אגודלי ומסתכלת סביבי, הייתי שבה לעצמי ולעולם החיצוני, והייתי מאושרת על שיש ביכולתי לצאת מתוך עצמי באופן המסתורי הזה ולשוב חזרה אל עצמי".
(פדוא טוקאן, "דרך הררית- אוטוביוגרפיה", ספרי מפרשן).

דף 4A ורוד: זו עבודה של שילוש. שלוש נשמות. שלושה פרגמנטים של אישיות. בצד אחד של הדף פרגמנט שקוף שעליו רשומה דמותה של ריפונזלינה, הדמות הראשונה. היא יושבת וחוטכת את שיערה בסכין. מבחינת התנסותה את העולם היא בתולה - היא אינה יודעת אותו. השיער כדימוי של נשמה, הדרך לחושניות שלה, למיניות. הדרך בה אחרים יכולים למצוא אותה, להגיע אליה, לקחת אותה, לקחת את החופש שלה, אבל היא נשאת כלואה. חיתוך השיער אמביוולנטי - הוא מסמל גם את שחרורה מנטל הכובד שעל ראשה וגם פגיעה עצמית - גם אם זו נעשית מתוך עמדה של כוח ושליטה.

מבעד לנייר הפרגמנט השקוף ניתן לראות נוף עצים ירוקים, טבע. היער ממשיך בעברו השני של הדף. במרכז הדף תמונה חצויה לשניים. בחלק העליון הדמות השנייה - השפן השחור. הוא הצל, הפחד, המוות, הלא ידוע. הוא מסתכל לעבר ריפונזלינה החוטכת, מאשר את מעשיה. הדמות השלישית היא שפן לבן המסמל את ריפונזלינה. הצד העדין, הפסיבי, המכיל בתוכו את פוטנציאל הנשימה. גופו מחולק לשניים: מחצית גופו העליון ועינו האחת מתבוננת. מחצית גופו התחתון חסר עין, עיוור. במרכז, בין שני חלקיו של השפן הלבן, במקום בו נמצא הלב, רישום של גולם פרפר. הגולם הוא הפרפר בפוטנציה. הוא מכיל את כל הידע, הכלים והאפשרויות לחופש.

ג'ומאנה אמיל עבוד בונה אגדת פיות אלטרנטיבית. ריפונזלינה חוטכת את שיערה במו ידיה. נציג הפחד והלא ידוע מאשר את מעשיה, בזמן שהפוטנציאל למימוש החופש המצוי בה נחשף.

מתוך: בן צבי, טל, 2000. *מזרח תיכון חדש - 11 תערוכות יחיד בגלריה קרן היינריך בל*, הוצאת עמותת הגר, עמודים 22-29

¹ "ריפונזל" היא אגדה על אשה צעירה שמוחזקת בשבי בידי מכשפה. היא מבודדת משאר העולם בראש מגדל גבוה ללא מדרגות. הדרך היחידה להגיע אל חדרה היא בטיפוס על שיערה הארוך. ריפונזל מעבירה את ימיה בשלווה מבודדת: היא ממלאת את זמנה בשירה, ומסתפקת בכך. רק כאשר מופיע בחור צעיר נקטעת השלווה הזו, וריפונזל מתחילה לשאוף לחופש. בתחילה הגעתו מפחידה אותה - היא מעולם לא ראתה גבר. במרוצת הזמן הם הופכים לנאהבים - שיערה הארוך משמש אותו לעלות לחדרה. כאשר המכשפה לומדת על הפגישות האסורות, היא גוזרת את שיערה של ריפונזל ושולחת אותה לאי מרוחק. לאחר שנפל מחלון המגדל נשאר אהובה עיוור. אחרי שנים של חיפוש מר הוא מוצא את ריפונזל, דמעותיה משיבות לו את מאור עיניו, והם נישאים באושר.